

Anton Trstenjak:

Dr. Fran Ivanóczy.

Ko je l. 1889. mladi dr. Fran Ivanóczy zažupnikoval pri starodavni romarski Marijini cerkvi na Tišini kraj Mure, preganjal je madžarski šovinizem najbesneje vsako narodno gibanje in je na Prekmurskem žalovala slovenska knjiga. Pisatelji so odložili književno delo in se tolažili z boljšimi časi v bodočnosti. Prekmursko ljudstvo je imelo svoje stare molitvenike in čitalo knjige Družbe sv. Mohorja. Jožef Klekl nam pripoveduje, da je v tistih časih „gučati ali pisati slovenski“ pomenilo toliko, kakor zatajiti in izdati domovino (ogrsko). Madžari so začeli strastno preganjati in zatirati Mohorjeve knjige in število Mohorjanov se je krčilo od leta do leta. Slovenski duhovniki se niso upali delovati za to družbo in so morali po svoji dušni vesti naznaniti, kaj mislijo o knjigah „Družbe sv. Mohorja“, ali niso protivne ogrski državi. Madžari so namreč trdili, da so te nabožne knjige ogrski državi sovražne, in so svojo trditev utemeljevali in dokazovali s tem, ker v družbenem koledarju ni bil zaznamovan in postavljen praznik sv. Štefana, kralja ogrskega, na 20. avgust, čeravno je bil zaznamovan 2. septembra. V tistih žalostnih časih bi bilo predrzno misliti na izdajo slovenske knjige ali lista, ker so bili vsi slovenski duhovniki, posebno nekateri odločnejši izmed njih, ki niso zakrivali ljubezni do svojega materinskega jezika, očrnjeni in osumljeni, kakor da bi hoteli slovensko krajino od Ogrskega odtrgati in jo bogvedi kam priklopiti. Slovenski duhovniki bi radi izdajali slovenski list, a niti cerkvena oblast jim ni dala dovoljenja, dasi bi list imel samo nabožno vsebino. Ko so se ogrski Slovenci pripravljali na romanje, jim cerkvena oblast niti tega ni dovolila, da bi slovenski duhovniki smeli spremiti romarje v Celje. Slovenski duhovnik ni smel prestopiti meje ogrske države. Cerkevna oblast je zatirala slovenski katekizem v šoli in je zahtevala madžarske pridige in madžarske pesmi po vseh slovenskih cerkvah. Državna oblast je pomadžarila vsa slovanska krajevna imena in na zemljevidu ni več sledu slovenskim imenom. Tešanovci so se prej imenovali Tessanóc, zdaj Mezovar; Vuča gomila je Zsidahegh; Pucinci so bili prej Puczinez, zdaj že Battyánd; Tišina,

prej Tissina, zdaj Csendlak; Petanci, Petáncz, Széchényikút; Tropovci — Tropócz — Murafüzes; Krajina — Véghely itd.

Proti temu stremljenju cerkve in države je vstal mladi Ivanóczy, prvoboritelj za slovensko besedo v cerkvi in knjigi. Sam je dobro vedel, da je v takih vihnih političnih časih težko kaj pričeti; vsako narodno gibanje je bilo nemogoče.

Dr. Fran Jvanóczy se je porodil dne 25. avgusta l. 1857. v Ivanovcih pri Sv. Benediktu. Bil je edinec, torej edina skrb in veselje svojih staršev Adama in Rozalije, ki sta imela „kučo“, par plugov zemlje in lepe gorice. Rod se je imenoval Kodela. Že očetu Adamu so ime pomadžarili. Dr. Fran Jvanóczy, dober Slovenec, ne bi bil nikdar premenil svojega imena, ako ga ne bi župnik zapisal v krstno knjigo za Ivanóczyja. Tako trdi Klekl. Drugi duhovniki so mi zatrjevali, da so mladega Kodelo prekrstili po sili za Ivanóczyja v sirotišnici v Köszegu. Iz tega rodu je več odličnih mož. Pred 100 leti je župnikoval v Belotincih Adam Kodela, ki se je učil bogoslovja v Gjuru (Raab, Györ), kamor so hodili prekmurski Slovenci, ker je somboteljska škofija bila ustanovljena šele l. 1777. Adam je bil dekan in je umrl l. 1835. ter ima spomenik v belotinski cerkvi. Pavel, Adamov bratranec, je kaplanoval v Belotincih in je po Adamovi smrti postal tu župnik; umrl je l. 1843. Matija Ivanóczy je umrl v Štefanovcih okoli leta 1850. Mati Josipa Ivanóczyja je bila sestra znanega cankovskega župnika Jožefa Borovnjaka.

Malega Frana so učili čitati in pisati pri Sv. Benediktu (1866 do 1868) v domači župni šoli. Tu je bil takrat župnik „panslavist“ Marko Žižek, ki je v malem dečku spoznal redek talent in ga spravil v Köszeg, kjer je l. 1875. dovršil četrti gimnazijski razred, potem pa v Sombotelju štiri višje razrede v treh letih (1875—1878). Užival je ustanovo, brez katere bi se ne bil mogel šolati. Veliki dobrotnik Adelfy, plemenitaš in bivši sodnik na slovenskem Ogrskem, je napravil l. 1779. posebno ustanovo za slovenske dijake. Iz te ustanove dobiva vsako leto do šest dijakov po 240 kron podpore. Štipendisti dovrše v Köszegu nižje gimnazijske razrede, ostale pa v Sombotelju. Drugo ustanovo, in sicer za dva dijaka, je napravil župnik gjurske škofije, Števan Ficko. Darovali so še drugi dobrotniki manjše vsote, n. pr. Adam Kodela-Ivanóczy 1600 kron, in so s tem omogočili, da se revni ogrski Slovenci morejo posvečevati duhovskemu stanu. Tudi dr. Fran Ivanóczy se je posebno trudil, da je čim več Slovencev obiskovalo višje šole, da bi slovensko ljudstvo dobilo slovenske du-

hovnike, ki bi čutili s slovenskim ljudstvom. Istina je, da se je večkrat prevaril v tistih, katerim je v šole pomagal, ali vsa nehvaležnost vendar ni zatrla njegove skrbnosti za šolanje slovenskih dijakov, ker je v svoji oporoki tudi v ta namen zapustil vse svoje premično imetje. Iz izkupila te premičnine se napravi ustanova za enega slovenskega dijaka. To je najlepši spomenik; z njim je pokazal Slovincem, „kak so je ljubili, ka so vso svojo zemelso vrednost, štero so si med Slovincami spravili, Slovencom nazájdáli.“¹

Bogoslovja se je učil na budimpeštanskem vseučilišču do l. 1882. in je bil postal doktor teologije l. 1885. Tedanji somboteljski škof (püšpek), Szabó Imre, poslal ga je v osrednje semenišče v Budimpešto. Posvetil ga je v duhovnika dne 11. julija 1882. gjurški škof Ivan Zalka v Gjuru in je služil novo mašo v svoji rojstni župniji pri Sv. Benediktu. Kaplanoval je v Soboti do avgusta 1883. Somboteljski škof Kornelij Hidasy ga je pozval v Sombotelj in tu je bil do decembra 1883. prefekt v somboteljskem semenišču, a od tega časa pa do februarja 1889. profesor bogoslovja. Leta 1889. je umrl tišinski župnik Marko Térdeši in tedaj se je izpolnila Ivanóczyju srčna želja, da je dobil župnijo na Tišini, kjer je živel in deloval do konca svojih dni.

Dne 20. marca je prišel na Tišino. Leta 1893. je postal dekan in šolski nadzornik sobotskega okraja, a l. 1907. ga je kralj imenoval za častnega kanonika. Šolsko nadzorstvo je važna služba, ker je bil vsaj del šolskega nadzorstva izročen skrbnemu narodnjaku. V dekanijo spadajo župnije: Tišina, Sobota, Martijanci, Cankova, Sv. Helena, Sv. Jurij, Gorénja Lendava, Nedelja, Sv. Sebastijan, Sv. Benedikt.

Dr. Ivanóczy se je moški boril za pravice slovenskega jezika. Iz šol svoje dekanije je odpravil madžarski katekizem in uvel slovenskega. Učil je verouk v slovenskem jeziku, v čemer ga je posnemal tudi njegov kaplan. Neustrašeno je oznanjal „ka Sloven tüdi má naturalsko pravico na svoj jezik i ka ga ne sme zavrečiti nikdar i za nikoga volo ne. Ar či je ednok Bog razne jezike i národe nastavo, tak tüdi to šče, naj se vsaki narod po svojem jeziki razvija i Boga diči“. Domovinska ljubezen mu je grenila marsikatero uro življenja. Razdražil je učitelje in vse uradnike v svoji domačiji. Zasedovali so ga in obrekovali in tožili pri vseh oblastvih, posvetnih in cerkvenih, češ, da je dr. Fran Ivanóczy najhujši panslavist na Ogrskem. Sam somboteljski škof, ki mu je bil osebni prijatelj, ni

¹ Kalendar najsvetěšega srca Jezušovoga na 1914. leto, str. 96.

vedel, kaj naj bi storil. Toliko sovraštva si je nakopal učitelj verouka radi slovenskega jezika.

Ko sem potoval po Prekmurskem prvič, bil je župnik na Tišini Marko Térdeši. Ta župnik je bil edini, ki si ga nisem upal obiskati. Pripovedovali so mi, da je hud madžaron in da bi me spodil. Prej se je pisal Kolenko, ali je svoje pošteno slovensko ime pomadžaril. Šele ko je ta Kolenko l. 1889. umrl, smel sem se oglasiti na Tišini. Pot me je vodila čez Jeruzalem, mimo Vrazove in Miklošičeve domovine v Ljutomer, potem v Radence in tu z brodom preko Mure. Prihajal sem na vse zgodaj po ozki cesti in sem hitro bil na Tišini. Prvo Ivanóczyjevo vprašanje je bilo vselej, odkod sem prišel in ali me je kak „gospod“ videl. Menil je, kak gospod iz Sobote. Ko sem mu povedal, da me živa duša ni videla, je bil zadovoljen in je rekel, zdaj ostanem lahko brez skrbi pri njem. Ako sem hotel obiskati druge kraje, izbral sem si za izhodišče Dolenjo Lendavo, ali pa sem se peljal do Gradca, odtod pa po železnici do Sv. Gotarda. V tistih časih ni bilo varno potovati po slovenskih krajih Ogrske. Vlada je po svojih organih vsakega tujca zasledovala, posebno če bi kdo prišel s štajerske strani. Izobraženejši ljudje, kakor notarji in uradniki in trgovci, so me vprašali, po kaj sem prišel in so se mi smejali, ko sem jim rekel, da sem turist. Turistike tam ne poznajo. — Ivanóczy je tudi rad potoval. Tožil mi je, da boleha in da si želi na morje; morda bi mu morje pomagalo. Šel je na morje in ves okrepčan in zadovoljen se je oglasil pri meni v Ljubljani. Ali mudilo se mu je domov, kakor da bi Tišina ne mogla živeti brez njega.

Z Ivanóczyjem sem se razgovarjal o bodočnosti Slovencev na Ogrskem. Njemu je namreč znano življenje in koliko vpliva madžarski jezik na narod, ali prodira v narodno bistvo in ali smemo upati, da se slovenski narod ohrani. Svet med Muro in Rabo je takorekoč zaprt vsemu svetu. Železnica se ga dotika le malo pri Sv. Gotardu in Dolenji Lendavi. V hribovite kraje ne prihaja tujec, na prometnih cestah ni življenja, torej je meja na vzhodni strani zasigurana. Vendar hira slovenščina ob meji, kar se še danes vidi in je to posledica sorodstvenih in gospodarskih stikov z gospodarski močnejšim in varovanim sosedom. Mnogo upanja vzbuja najnovejši prepoved. Ivanóczy je bil mnenja, da madžarščina ne bode zmagala. Sodišča so madžarska, učitelji so med seboj radi Slovenci. Učitelji, rojeni Madžari, so se naučili slovenski, ker brez slovenščine nimajo uspeha. Pred petnajstimi leti je trdil vsak „gospod“, da se mora

slovenski narod uničiti; danes je že skoro vsak človek uverjen, da slovenskega jezika ni moči zatreti.

Že dijak se je zanimal Ivanóczy za svoje rojake. Ker ni smel pisati slovenski, pa je pisal madžarski. V madžarskem tedniku „Szombathelyi-lapok“ je napisal l. 1877. mične članke, v katerih pripoveduje, kako žive Slovenci. Poročal je o njih verskih stvarih, opisoval starodavne cerkve in je v članke rad vpletal zgodovinske črtice. Mnogo člankov je spisal za budimpeštanski dnevnik „Magyar-Allam“ (Madžarska država) in v znanstven list „Religio“, ki izhaja dvakrat na teden v Budimpešti. V somboteljskem tedniku: „Vasmegyei-lapok“ (Železne stolice list) opisal je svoje potovanje v Rim in Napolj (1887—1888). V madžarskem jeziku je tudi spisal učeno razpravo, namreč svojo doktorsko disertacijo: „A Szentirás és az ekiratos emléken“. ¹ V tej razpravi dokazuje, da napisi na opekah v Ninivah in Babilonu potrjujejo istinitost onih zgodb, ki jih opisuje sveto pismo pred Mozesovo dobo. Ivanóczy je bil učen, toda skromen mož. S svojimi bogatimi zmožnostmi bi lahko dosegel visoke časti, posebno ker ga je somboteljski škof čislal in ga hotel imeti pri sebi in ker mu je tudi sobotski grof Géza Szapáry bil naklonjen; toda ni se hotel velikašem klanjati. Videl je, kolike krivice se gode siromašnemu ljudstvu, kako ga povsod preganjajo in tlačijo, in le to ga je gnalo z neodoljivo silo v domače kraje.

Kot šolski nadzornik je skrbel Ivanóczy za šolske knjige, sploh za svojo „dečico“. Pri Zemljiču v Radgoni je dal tiskati l. 1892. knjižico: „Pobožnost srca Jezušovega“. Za šolsko rabo je sestavil dve knjižici: „Mála biblia z kejpami (podobami) ali zgodba zvelicsanja za malo decsiczo“, za I.—V. razréd. Oboje je prevod. Preskrbel je tudi novo izdajo „Molitvene knjige“.

Najvažnejše, kar je zasnoval Ivanóczy, je „Društvo najsvetejšega srca Jezusovega“. To knjižno podjetje je bratovščina, kakor je naša Družba sv. Mohorja, in prvi sad njegov je „Kalendar“, kateri je l. 1903. prvič zagledal beli dan, ki je letos izšel že enajstič.

Istodobno je začel izhajati pobožen mesečnik: „Nev te peno poprijéta Devica Marija, zmožna gospa vogrska“ v Sombotelju, in ravnokar je uredništvo tega lista dalo tiskati v Sombotelju drobno, 32 strani obsegajočo knjižico: „Narodne pesmi vogrskih Slovincov“. I. snopič, nabrane v Dokležovju in Bratoncih. In kak in kolik literaren preobrat! Koledar, list in te pesmi so tiskane v

¹ Sveto pismo in klinske listine. Szombothely 1885. 8°. 111 str.

slovenskem pravopisu! To je mnogo za ogrske razmere. Doslej je veljal slovenski pravopis za veleizdajstvo in zato so duhovniki iz strahu pred Madžari rabili madžarski pravopis. In še nekaj je, česar ne smemo prezreti. Ti naši bratje se ne zovejo več Slovénje (Sloven, plural Slovenje), ampak Slovenci, kakor se imenujejo njih sosedje preko Mure.

Vse to je velik preobrat, ki kaže, da se je moralo nekaj zgoditi v višjih krogih, ki odločujejo o usodi slovenskega ljudstva. Da so smeli duhovniki slovenski pisati in da jih radi slovenščine niso preganjali, to je bila posledica nekoliko političnih, nekoliko pa prijateljskih razmer. Znano je, da se na Ogrskem ne sme nič tiskati, ako ni dovoljenja cerkvene in državne oblasti. Višji pastir v Soboti je izjavil, da prevzame jamstvo za domovinsko ljubezen vseh slovenskih duhovnikov.

Dr. Fran Ivanóczy se je že v somboteljski bogoslovnici seznanil z Viljemom, ki je postal l. 1901. somboteljski škof. Skupaj sta študirala in postala dobra prijatelja. Viljem je bil pravicoljuben mož, ljubil je vse narode in je tudi bil naklonjen našim Slovincem. Ta škof je sam želel, naj se vsak narod razvija po svoje, in da nima nobena posvetna oblast pravice jemati komu jezika in narodnosti. Vsekakor je škof tudi mislil na ljudsko stranko, da ji poveča moč pri volitvah. Vse uradništvo je liberalno, in to liberalno uradništvo je sovražilo duhovnike, posebno slovenske, zato je škof svoje duhovnike vzel v zaščito. Na priprošnjo svojega nekdanjega tovariša in prijatelja iz šolske dobe, kateri ga je o razmerah dobro poučil, izdal je škof dr. István Vilmos dne 2. julija 1903. okrožnico v madžarskem jeziku in jo poslal vsem slovenskim duhovnikom svoje škofije. V tej znameniti okrožnici razvija škof svoje nazore malone dobesedno tako-le: „Slovenci naj ohranijo svoj stari jezik; branijo naj ga in goje. Popisuje naj se vse, kar je na slovenski krajini zgodovinskega, n. pr. stare cerkve, narodne navade, noša, cerkvene in šolske stvari. Izključuje se politika in divji nacijonalizem. V ta namen se je osnovala po vzgledu Družbe sv. Mohorja slična bratovščina po imenu „Društvo najsvetejšega srca Jezusovega“. To društvo bode izdajalo vsako leto za 1 krono poleg koledarja še dvoje knjig zabavne in poučne vsebine.“

Tako je sam škof položil temelj kulturni bratovščini z narodno tendenco. Koledar je izdal ob svojih troških in je povabil z omenjeno okrožnico vse slovenske duhovnike, da širijo koledar med narodom in da nabirajo društvu članov. Vso nadaljno organizacijo je

poveril Ivanóczyju. V Slovencih je zavladala velika radost, Madžare pa je prešinilo sovraštvo in jeza. Vsi madžarski listi so napadali škofa in mu očitali, da podira in razdira, kar so s trudom zgradili madžarski državniki. Obrekovali so ga, da bi ga odvrnili od plemenitega podjetja. A nič ni pomagalo: somboteljski škof je ostal mož beseda.

Ob močnem pokroviteljstvu somboteljskega škofa so smeli slovenski duhovniki prosto dihati; smeli so spet „slovenski gučati in pisati“. Koledar je doživel desetletnico, Ivanóczy je ni doživel, vendar je videl sad svojega truda in dela. Prva leta se pisatelji niso upali podpisavati, danes se že upajo. Uveli so stalno slovenski pravopis v svoje knjige in se imenujejo Slovence. Za vse to so dali koncesijo: Devico Marijo so pripoznali za „zmožno gospo vogrsko“.

Vse to je zasluga mirnega, previdnega in tihega delavca Ivanóczyja. Dosti je storil v težkih časih. Bil je šibkega zdravja in je po napornem delu omagal in padel v najlepši moški dobi. Izdihnil je svojo blago dušo dne 29. avgusta 1903. Žalujoči župljani so ga prenesli v rojstni kraj in ga položili k večnemu počitku na pokopališču pri benediški cerkvi, kamor je on sam leto dni poprej spremljal svojo mater. Po vsem Prekmurskem je žalovalo ljudstvo: „Žáó nam je li, ka so té dober pop té goreči vučiteo pravice, té veliki lübiteo slovenskoga lüdstva tak rano mogli oditi od nás“.

Dr. P. Grošelj:

O bistvu življenja.¹

V razpravi z zgornjim naslovom nas vodi pisatelj na polje, na katerem še kipi in šele počasi dozoreva znanstveno spoznanje in kjer se dotikajo zadnje meje mnogih, po metodi bistveno različnih znanstev. V uvodu obrazloži avtor temeljne znake živih bitij in preide na to k vprašanju, v koliko veljajo zakoni, ki jim sledita energija in snov v mrtvi prirodi, tudi za živa bitja. S tem korakom pa je moral stopiti pisatelj na kritično-polemična tla. Kajti ravno pri motrenju organizmov s fizikalno-kemiškega stališča uvidimo,

¹ Dr. Boris Zarnik, O bistvu življenja. Izdala „Socialna matica“, Gorica 1913. S 6 podobami, 96 str. Broš. 1:80 K.